

## **Autoreferat**

**1. IMIĘ I NAZWISKO:** Marzena Woźny

### **2. POSIADANE DYPLOMY I STOPNIE NAUKOWE**

2001 r. magister historii (specjalizacja archiwistyka)

tytuł uzyskany w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w dniu 13 listopada 2001 roku, na podstawie rozprawy pt. „Mentalność książąt, diuków i parów francuskich w XVII wieku w świetle pism Franciszka VI de La Rochefoucauld”, napisanej pod kierunkiem dr. hab. M. Markiewicza (recenzent prof. dr hab. Kazimierz Przyboś).

2015 r. doktor nauk humanistycznych w zakresie archeologii

stopień naukowy nadany uchwałą Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie z dnia 28 maja 2015 roku, na podstawie rozprawy doktorskiej pt.: „Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937) – prehistoryk z przełomu epok” (promotor dysertacji – prof. dr hab. J. Lech, recenzenci – prof. dr hab. Maria Magdalena Blombergowa, prof. dr hab. Jolanta Małecka-Kukawka); doktorat obroniony z wyróżnieniem.

W 2010 r. ukończyłam na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie studia podyplomowe z zakresu muzealnictwa.

2018 r. – decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 grudnia 2018 roku (Zaświadczenie nr 110) mój dorobek zawodowy został uznany za spełniający wymogi uzyskania najwyższego stopnia zawodowego dla muzealnika – kustosa dyplomowanego.

### **3. INFORMACJA O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU W JEDNOSTKACH NAUKOWYCH I DYDAKTYCZNYCH**

2.01.2003 – 30.06.2006 r. – zatrudnienie na stanowisku archiwisty w Ośrodku

Informacji Naukowej i Archiwum w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

01.07.2006 – 29.12.2014 – zatrudnienie na stanowisku adiunkta w Ośrodku

Informacji Naukowej i Archiwum w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

01.01.2015 – 31.06.2015 – zatrudnienie na stanowisku adiunkta, kierownika

Ośrodka Informacji Naukowej i Archiwum w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

1.07.2015 – 31.01.2019 r. zatrudnienie na stanowisku kustosza, kierownika

Archiwum w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

1.02.2019 r. – do dziś – zatrudnienie na stanowisku kustosza dyplomowanego,

kierownika Archiwum w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

#### **4. OMÓWIENIE OSIĄGNIĘĆ, O KTÓRYCH MOWA W ART. 219 UST. 1 PKT. 2 USTAWY.**

Podstawę postępowania habilitacyjnego stanowią dwa osiągnięcia naukowe: „Archeologia krakowska w latach 1815–1918” (Osiągnięcie 1) oraz „Działalność naukowa wybranych archeologów polskich i ich wkład w rozwój dyscypliny w XIX i XX wieku” (Osiągnięcie 2).

##### **4.1. Osiągnięcie naukowe 1**

###### **4.1.1. Tytuł osiągnięcia naukowego**

###### **Monografia:**

M. Woźny, *Archeologia krakowska w latach 1815–1918*, Kraków 2025, Wyd. Polska Akademia Umiejętności.

Monografia mieści się w zakresie badań nad historią archeologii. Ten nurt badawczy obejmuje całe spektrum zagadnień – począwszy od dziejów teorii (koncepcji, idei, pojęć) i praktyki archeologicznej (historia badań i metod wykopaliskowych), przez historię instytucji (muzeów, uniwersytetów, stowarzyszeń), konserwatorstwa archeologicznego, biografie badaczy, ich wzajemne naukowe relacje i kontakty interregionalne.

Monografia *Archeologia krakowska w latach 1815–1918* jest efektem studiów, jakie rozpoczęłam w 2017 roku, w dwa lata po obronie mojej pracy doktorskiej. Pisząc, a następnie przygotowując do druku rozprawę doktorską poświęconą aktywności Włodzimierza Demetrykiewicza, opracowując jego biografię, a przede wszystkim jego działalność naukową zdałam sobie sprawę, jak niewiele informacji na temat okresu poprzedzającego jego działalność w Krakowie znajduje się w obiegu naukowym. W archiwach krakowskich, warszawskich i innych w Polsce i za granicą (Wiedeń, Lwów) już wówczas i później

natrafiłam na nieznane dotąd szerszemu gronu i często niewykorzystane jeszcze przez badaczy źródła archiwalne.

Inspiracją dla podjęcia tej tematyki był dla mnie także staż, który odbyłam w listopadzie 2015 roku w the National Museum of Archaeology w Valletcie na Malcie, gdzie opracowywałam niezwykle ciekawe archiwalia dotyczące spektakularnych badań świątyn megalitycznych, prowadzonych w XIX i na początku XX wieku. Zaskoczyły mnie wówczas analogie, jakie dostrzegłam w procesie kształtowania się archeologii jako dyscypliny naukowej na Malcie i na ziemiach polskich. Zainspirowało mnie to do bardziej szczegółowego zbadania początków archeologii w Krakowie, mieście będącym przez pewien czas centralnym ośrodkiem tej nauki na ziemiach polskich. Z nowymi trendami w badaniach nad dziejami archeologii zapoznawałam się natomiast biorąc aktywny udział w międzynarodowych kongresach i konferencjach, na których omawiano zagadnienia z zakresu tej subdyscypliny.

Prace nad książką prowadzone były równoległe do prac podejmowanych przeze mnie w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego (1801–1927). Dokumentacja i naukowe opracowanie narodowych, imperialnych, etnicznych, regionalnych syntez ilustracyjnych dziedzictwa kulturowego ziem dawnej Rzeczypospolitej”, nr 11H 16 0087 84, realizowanego w latach 2017–2023 w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Udział w tym projekcie pozwolił mi na przeprowadzenie szeregu studiów i kwerend archiwalnych (w licznych archiwach w Polsce, a także w Wiedniu, Lwowie i Petersburgu). Tematyka, którą się zajmowałam w ramach projektu (archeologia w tzw. długim wieku XIX, a nawet w jeszcze szerszej perspektywie czasowej) korespondowała z przedmiotem badań, który podjęłam w monografii – „Archeologia krakowska w latach 1815–1918”. Równoległe prace nad tymi dwoma projektami zaowocowały synergia – w 2023 roku ukazała się monografia (której jestem współautorką – wraz z E. Manikowską, A. Fedorowicz-Jackowską, K. Kłudkiewicz i W. Walanusem) zatytułowana „Porządek dziedzictwa w XIX wieku. Polskie pojęcia i wyobrażenia”, nagrodzona dwiema nagrodami Polskiej Akademii Nauk (por. załączniki), a w 2025 roku także monografia, którą obecnie zgłaszam jako osiągnięcie 1 w postępowaniu habilitacyjnym.

Celem moich studiów było zbadanie rozlicznych aspektów dotyczących krakowskiej archeologii w latach 1815–1918. Historia archeologii – jak już wspomniałam – wykracza daleko poza dzieje samych badań – zajmuje się również ewolucją technik i metod

archeologicznych, analizuje korzenie teorii archeologicznych, nie pomija również zagadnień dotyczących rozwoju instytucji i aspektów biograficznych (por. Díaz-Andreu, Coltofean red. 2024). Nie ograniczyłam się zatem tylko do historii badań, ale zajęłam się również dziejami myśli archeologicznej, konserwatorstwa, a także struktur organizacyjnych (instytucjonalnych), dających oparcie tej dyscyplinie. Uwzględniłam przy tym aspekty prawne, określające często ramy dla podejmowanych działań.

Od samego początku niezwykle interesujące była dla mnie kwestia samej definicji archeologii. Moim celem było uchwycenie tego, jak bardzo zmieniał się jej rozumienie w ciągu XIX stulecia (zagadnieniami tymi zajmowali się badacze tacy jak np. G. Daniel [1963], B. G. Trigger [1989] czy J. Lech [1992]). Poszukiwałam odpowiedzi, dlaczego w Krakowie zajęto się archeologią później niż na innych ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, a także później niż w sąsiednich Czechach, znajdujących się w granicach tej samej monarchii habsburskiej (por. np. K. Sklenář [1983]). Starłam się też odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w drugiej połowie XIX wieku właśnie Kraków wysunął się na czołowe miejsce wśród ośrodków na polskich ziemiach, zainteresowanych rozwijaniem tej dziedziny wiedzy.

Celem historii archeologii jest także ukazanie związków między dokonywanymi odkryciami i tworzonymi teoriami a ideologią epoki, oraz rozpoznanie czynników (także społecznych i politycznych), które wywierały wpływ na badaczy i kierunki podejmowanych przez nich prac (por. M. Díaz-Andreu, T. Champion [2015]). Badane przeze mnie zjawiska przypadły na czasy imperializmu oraz kształtowania się świadomości narodowych. Zrozumienie ówczesnych procesów politycznych i społecznych było niezbędne dla właściwej interpretacji omawianych zjawisk. Miały one niebagatelny wpływ na postrzeganie roli archeologii i sposób jej uprawiania przez dziewiętnastowiecznych krakowskich badaczy. Przykładowo – potrzeba zachowania tożsamości narodowej wpływała niekiedy na kierunki prowadzonych badań. Widoczne to było chociażby podczas międzynarodowych kongresów antropologii i archeologii przedhistorycznej, w których brali udział reprezentanci krakowskiej archeologii. Nie na darmo Józef Łepkowski pisał, że o ile uczeni francuscy czy niemieccy mogli skupić się na zgłębianiu wiedzy dla niej samej, o tyle obowiązkiem Polaków było przede wszystkim podtrzymywanie ducha narodowego.

XIX stulecie to okres zarówno wielkich naukowych sukcesów, jak i ślepych uliczek wiedzy czy błędnych jej koncepcji. Rozwój nauki nie byłby jednak możliwy bez odważnych prób i niekiedy zbyt śmiałych teorii, które weryfikowali późniejsi badacze. Podczas pracy nad monografią istotne było dla mnie zależenie odpowiedzi na pytanie o zainteresowania związanych z Krakowem archeologów i ich naukowe inspiracje. Przyglądałam się więc

repcji najnowszych osiągnięć w zakresie archeologii i wpływowi nauki europejskiej na kierunki prowadzonych w Krakowie badań. Śledziłam kontakty z badaczami z innych, zagranicznych ośrodków. W okresie tym żywa była wymiana myśli – podczas kongresów i zjazdów międzynarodowych, zwiedzania zbiorów, a także dzięki osobistym relacjom, spotkaniom czy korespondencji. Niebagatelne znaczenie miało także to, że wielu krakowskich uczonych związanych było na różnych etapach życia z innymi ośrodkami naukowymi – przykładowo Adam Honory Kirkor z Wilnem, Godfryd Ossowski z Toruniem, Izydor Kopernicki z Kijowem, Paryżem, Bukaresztem, a także z ośrodkami w Czechach.

Zakres chronologiczny monografii objął lata 1815–1918. Jej cezury tworzą ważne daty w dziejach Europy – Kongres Wiedeński, kiedy powstała Rzeczpospolita Krakowska, i koniec pierwszej wojny światowej. W okresie tym, w zmieniających się organizacjach państwowych powstawały struktury instytucjonalne archeologii. Marc-Antoine Kaeser pisał, że aby zrozumieć proces kształtowania się tej nauki jako odrębnej dyscypliny trzeba odtworzyć historię instytucji, w ramach których się rozwijała (Kaeser 2008: 383). Archeologia zyskała w Krakowie oparcie najpierw w Towarzystwie Naukowym Krakowskim (1815–1872) i Akademii Umiejętności (1872–1918). Początkowo to właśnie towarzystwa naukowe, a nie uniwersytety zapewniały w Europie przestrzeń dla jej rozwoju. W późniejszym czasie rozwijała się jednak także w strukturach Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz w organizacjach konserwatorskich państwowych (wiedeńska Komisja Centralna) i krajowych (Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej). Po zakończeniu pierwszej wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości, nastąpiły fundamentalne zmiany – centrum i punkt odniesienia przeniósł się z Wiednia do Warszawy, zaczął obowiązywać nowy system prawny, który objął także Uniwersytet Jagielloński i Polskę już wówczas Akademię Umiejętności. Powstały też zupełnie nowe instytucje konserwatorskie.

Zakres terytorialny monografii objął obszary, którymi zajmowali się krakowscy, bądź związani z krakowskimi instytucjami archeolodzy. Była to zatem cała Galicja, ale także – w aspekcie badań terenowych – obszary poza jej granicami. Analizowałam działalność badaczy nie tylko mieszkających i zatrudnionych w Krakowie, ale także działających poza tym ośrodkiem – jak na przykład Stanisław Jan Czarnowski z Miechowa, Marian Wawrzeniecki z Warszawy, Wandalin Szukiewicz z Naczy na Litwie czy Karol Hadaczek ze Lwowa – którzy byli członkami krakowskich instytucji. Choć więc nie byli to stricte archeolodzy krakowscy, uwzględniłam ich działalność w takim zakresie, w jakim związana ona była z Krakowem. Przytoczyłam też ich publikacje, które ogłosili w krakowskich wydawnictwach. Towarzystwo

Naukowe Krakowskie, a później Akademia Umiejętności przyciągały badaczy z różnych części dawnej Rzeczypospolitej. Najpierw przesyłali oni sprawozdania z badań i informacje o odkryciach, potem dzięki funduszom Akademii prowadzili wykopaliska, przekazywali pozyskiwane w ich trakcie zabytki i publikowali w Akademii swoje prace. W końcu zostawali członkami jej komisji naukowych. Niektórzy, jak Kirkor czy Ossowski przeprowadzali się do Krakowa. Na początku XX wieku taką siłę przyciągania miał także Uniwersytet Jagielloński dzięki wykładom Włodzimierza Demetrykiewicza.

Pisząc książkę korzystałam zarówno z bogatego piśmiennictwa naukowego z XIX i początku XX wieku, jak i z szeregu źródeł archiwalnych. Wiele cennych informacji uzyskałam dzięki materiałom przechowywanym w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (tu zwłaszcza dokumentacja działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Akademii Umiejętności, w tym protokoły posiedzeń oraz korespondencja Komitetu Archeologicznego i Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych TNK, Komisji Archeologicznej i Antropologicznej AU, a także korespondencja sekretarza generalnego i spuścizny badaczy) oraz Bibliotece Naukowej PAN i PAU (dokumentacja wystawy starożytności, korespondencja, fragmenty spuścizn). Z cennych dla pracy archiwaliów korzystałam w Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie (spuścizny badaczy, teczki stanowisk archeologicznych, dawne inwentarze, fragmenty dokumentacji Gabinetu Archeologicznego UJ). Na rozwój archeologii uniwersyteckiej światło rzuciły liczne dokumenty z Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (akta wydziałów, katedr, zakładów, gabinetów, seminariów i stowarzyszeń studenckich, spisy wykładów, teczki osobowe pracowników naukowych), a także akta działalności Uniwersytetu Jagiellońskiego z zespołu wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty, przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Tam też korzystałam z niezwykle ciekawej korespondencji Józefa Łepkowskiego i innych krakowskich badaczy z Aleksandrem Przezdzieckim. Z zasobów Biblioteki Jagiellońskiej i jej Działu Rękopisów, wykorzystałam bogatą korespondencję dotyczącą działalności archeologów oraz fragmenty ich spuścizn. Dla naświetlenia zagadnień konserwatorstwa archeologicznego bezcenne okazały się źródła zachowane w Archiwum Narodowym w Krakowie – dokumentacja konserwatorska Józefa Łepkowskiego i akta Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Uzupełnieniem dla nich były przechowywane we Lwowie, w Państwowym Narodowym Archiwum Ukrainy akta Grona Konserwatorów Galicji Wschodniej. Mniejsze, lecz również istotne przy pisaniu niniejsze pracy były zespoły akt, zachowane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (korespondencja Bohdana Janusza), w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy (korespondencja Mariana

Wawrzeńskiego), w Bibliotece Narodowej w Warszawie (manuskrypt Juliana Talko-Hryniewiczza, materiały Wandalina Szukiewiczza), w Narodowym Instytucie Dziedzictwa (materiały działalności konserwatorskiej Włodzimierza Demetrykiewiczza) w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie (dotyczące zbiorów sieniawskich i działalności Józefa Łepkowskiego) oraz w Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften w Wiedniu (dotyczące badań wykopaliskowych w Egipcie).

Monografia posiada układ chronologiczny i rzeczowy. Podzieliłam ją na pięć rozdziałów. Zagadnienia w ich obrębie omówiłam w porządku – struktury instytucjonalne, badania terenowe wraz z tematyką prac naukowych, konserwatorstwo. Wyjątkiem jest rozdział pierwszy, obejmujący lata 1815–1848, a więc czasy, kiedy w Krakowie niemal nie zajmowano się archeologią, a dokonywane odkrycia miały charakter przypadkowy.

Rozdział 1. W pierwszej połowie XIX wieku zainteresowania starożytnicze w Galicji były słabsze niż na ziemiach polskich znajdujących się pod panowaniem rosyjskim czy pruskim. W Krakowie istniały już jednak pewne tradycje tych zainteresowań, sięgające końca XVIII wieku. Były one związane z Uniwersytetem Jagiellońskim (a właściwie Szkołą Główną Koronną, jak nazywał się wówczas krakowski uniwersytet). Działała tu katedra starożytności, której profesorem w 1785 roku został Jacek Idzi Przybylski. Utworzone w 1815 roku Towarzystwo Naukowe Krakowskie gromadziło natomiast zabytki, w tym także archeologiczne. Towarzystwo już w 1828 roku nawiązało kontakty ze słynnym, kopenhaskim Królewskim Towarzystwem Starożytników Północy.

Rozdział 2. Od połowy XIX wieku Kraków, dzięki działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, a później Akademii Umiejętności, stał się wiodącym ośrodkiem archeologicznym na ziemiach polskich. W 1850 roku w ramach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego utworzono Komitet Archeologiczny (później Oddział Archeologii i Sztuk Pięknych). Komitet ten zorganizował w 1850 roku Muzeum Starożytności, zajmował się też ochroną zabytków. Członkowie Komitetu opublikowali dwie odezwy skierowane do społeczeństwa w sprawie gromadzenia i ochrony zabytków. Niemal na samym początku swojego istnienia Muzeum pozyskało swój najslawniejszy zabytek – posąg Światowida – który stał się później jego symbolem. W 1864 roku otwarto Muzeum dla publiczności. Pod auspicjami Towarzystwa Naukowego Krakowskiego zorganizowano w 1858/9 roku pierwszą krakowską Wystawę Starożytności i Zabytków Sztuki. Podjęto także kilka badań wykopaliskowych. Przede wszystkim jednak – z powodu braku funduszy, które pozwoliłyby na prowadzenie planowych badań – zaczęto gromadzić wiadomości o znaleziskach

archeologicznych i patronowano wykopaliskom badaczy amatorów. Krakowscy archeolodzy zajmowali się ważną wówczas dla środkowoeuropejskich badaczy kwestią domniemanych run słowiańskich. Oddział Archeologii i Sztuk Pięknych TNK utworzył nawet komisję runograficzną. W Krakowie, w połowie XIX wieku pojawiła się też inicjatywa utworzenia systemu znaków do map archeologicznych. Członkowie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego powołali specjalną komisję, która zajęła się opracowaniem takich symboli. Kwestię map archeologicznych omawiano później podczas międzynarodowych kongresów antropologii i archeologii prehistorycznej w Kopenhadze, Bolonii i w Sztokholmie. Związani z Towarzystwem Naukowym Krakowskim badacze brali udział także w innych międzynarodowych kongresach antropologii i archeologii prehistorycznej, przedstawiając odkrycia archeologiczne z obszaru ziem polskich.

W drugiej połowie XIX wieku archeologia, znajdując początkowo oparcie w towarzystwach naukowych, zaczęła stawać się dyscypliną uniwersytecką. Pierwsza – choć jeszcze nie stała – polska katedra archeologii powstała w 1866 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kierował nią profesor Józef Łepkowski. Wykłady Łepkowskiego obejmowały zagadnienia dotyczące nie tylko archeologii prehistorycznej, ale także historii sztuki, architektury i rzemiosła, konserwatorstwa zabytków i muzealnictwa. W 1867 roku Łepkowski utworzył na Uniwersytecie Jagiellońskim kolekcję zabytków – tzw. Gabinet Archeologiczny. W jego zbiorach obok zabytków pradziejowych znalazły się także dzieła sztuki, przedmioty pamiątkowe, a także rękopisy i druki.

W latach 50. XIX wieku powstał państwowy system opieki nad zabytkami w monarchii habsburskiej. W 1853 roku utworzono w Wiedniu Komisję Centralną dla Badania i Konserwacji Zabytków Architektury (K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale). W Galicji Zachodniej sprawami konserwatorskimi (także w zakresie archeologii) zajmowali się jednak wówczas przede wszystkim członkowie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego.

Rozdział 3. W 1872 roku nastąpiło przekształcenie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego w Akademię Umiejętności. W Akademii archeologią zajmowały się dwie komisje – Archeologiczna (w ramach Wydziału Historyczno-Filozoficznego) i Antropologiczna (w ramach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego). Obie prowadziły badania archeologiczne, często ze sobą współpracując. Do obu należeli też w większości ci sami badacze. Komisja Archeologiczna kładła jednak nacisk na zagadnienia z zakresu nauk historycznych, a w programie Komisji Antropologicznej odwoływano się do nauk przyrodniczych (geologii i antropologii). Komisja Archeologiczna zawiązała się wiosną 1873

roku. Przez cały okres jej istnienia – do roku 1892 – jej przewodniczącym był Józef Łepkowski, a sekretarzem Piotr Umiński. Na początku działalności jej członkowie wyznaczyli sobie kilka zadań: opracowanie mapy stanowisk archeologicznych, uporządkowanie i skatalogowanie zbiorów muzealnych odziedziczonych po Towarzystwie Naukowym Krakowskim, śledzenie literatury archeologicznej, odnowienie grobów królewskich na Wawelu i opracowanie monografii tego zamku, a także – w zakresie opieki nad zabytkami – udzielanie opinii konserwatorskich. W ramach Komisji Archeologicznej działały cztery sekcje: Sekcja Wykopalisk, Sekcja Encyklopedii Starożytności Polskich, Sekcja Muzealna oraz Sekcja Epigrafiki. Archeologią prehistoryczną zajmowała się Sekcja Wykopalisk. Badania terenowe prowadzone były przez nią głównie w okolicach Krakowa oraz na Podolu i Pokuciu.

Komisja Archeologiczna podjęła częściowo tylko zrealizowaną inicjatywę publikowania dwóch serii wydawniczych – *Wykazu Zabytków Przedhistorycznych* oraz *Monumenta Poloniae Praehistorica*. W ramach *Wykazu Zabytków Przedhistorycznych* ukazała się w 1877 roku książka Jana Nepomucena Sadowskiego *Porzeczka Warty i Baryczy*. W ramach *Monumenta Poloniae Praehistorica* wydano pracę Godfryda Ossowskiego *Zabytki Przedhistoryczne Ziem Polskich. Seria I: Prusy Królewskie*. W 1888 roku nakładem Akademii ukazało się jeszcze – ale już poza wspomnianymi seriami – dwujęzyczne (polsko-francuskie) opracowanie wyników badań w Ryżanówce, d. pow. zwinogródzki, autorstwa Godfryda Ossowskiego. W Krakowie opublikowano też wydaną nakładem Zygmunta Działowskiego pracę Ossowskiego *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległymi częściami W. Ks. Poznańskiego. Tekst objaśniający*. Sama zaś mapa ukazała się w Paryżu. W latach 70. XIX wieku Komisja Archeologiczna AU zajmowała się także niezrealizowanym ostatecznie projektem opracowania encyklopedii archeologicznej.

Komisja Archeologiczna sprawowała opiekę nad zbiorami dawnego Muzeum Starożytności, które przeszły na własność Akademii. Inwentarz Muzeum nadal składał się z bardzo różnorodnych zbiorów – nie tylko zabytków archeologicznych w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, ale także z dzieł sztuki, wyrobów rzemiosła artystycznego, pamiątek historycznych, dokumentów. Dopiero pod koniec lat 80. XIX wieku wydzielono zabytki prehistoryczne i wczesnośredniowieczne, a na początku lat 90. utworzono z nich specjalistyczne muzeum. W omawianym okresie pozyskano szereg zbiorów, w tym dwie duże kolekcje – Władysława Klugera i Bolesława Podczaszyńskiego. Wiele nowych zabytków pochodziło z badań prowadzonych z polecenia i na koszt Komisji Archeologicznej i

Antropologicznej AU przez Adama H. Kirkora, Godfryda Ossowskiego, Teodora Ziemięckiego i innych współpracujących z Akademią badaczy.

Komisja Antropologiczna Akademii Umiejętności powstała w 1873 roku. Przez szereg lat jej przewodniczącym był Józef Majer (prezes AU), a sekretarzem lekarz i antropolog Izydor Kopernicki. Celem Komisji było prowadzenie badań w zakresie antropologii, archeologii prehistorycznej i etnografii. Dzielila się ona na trzy Sekcje – Archeologiczno-Antropologiczną, stricte Antropologiczną oraz Etnologiczną. Komisja Antropologiczna – zainspirowana najnowszymi wynikami badań archeologicznych, przedstawianymi podczas międzynarodowych kongresów antropologiczno-archeologicznych – przykładala dużą wagę do studiów nad starszą epoką kamienia. Z komisją tą wiązały się początki badań nad paleolitem w krakowskiej archeologii.

W ostatniej ćwierci XIX wieku krakowscy badacze prowadzili wiele prac terenowych. Realizowano program badania jaskiń. Od lat 80. XIX wieku prowadzono z ramienia Akademii Umiejętności szereg badań na terenie Galicji Wschodniej – na Pokuciu i Podolu. Wtedy też powstała pierwsza próba opracowania syntezy pradziejów Galicji – pióra Gotfryda Ossowskiego.

Kilku archeologów zajmowało się zagadnieniem wpływów fenickich i koncepcją łączącą znalezione w Europie wyroby wykonane z brązu z Fenicjanami i prowadzonym przez nich handlem. Wiązała się z tym także kwestia rozprzestrzeniania się artefaktów (a w szerszym kontekście także wzorców kulturowych) wzdłuż szlaków komunikacyjnych. Problemami tymi z dużym sukcesem – zyskując uznanie w kraju i poza jego granicami – zajmował się Jan Nepomucen Sadowski. Duże zainteresowanie krakowskich archeologów wzbudzały także możliwości, jakie dawała metalograficzna analiza zabytków z brązu. Pomagała ona określić pochodzenie poszczególnych przedmiotów.

Wyniki badań publikowano przede wszystkim w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej” – wydawanym przez Akademię Umiejętności w Krakowie najważniejszym w tym okresie polskim czasopiśmie archeologicznym (w którym jednak obok zagadnień dotyczących prehistorii publikowano także artykuły z zakresu antropologii i etnografii). W latach 1877–1895 wydrukowano łącznie osiemnaście tomów tego rocznika. Periodyk ten od 1896 nazywał się „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”. W czasopiśmie tym publikowane były rozprawy i sprawozdania z badań najważniejszych polskich archeologów tego okresu, w tym także artykuły nadsyłane przez badaczy spoza Galicji i dotyczące terenów poza jej granicami.

W trzeciej ćwierci XIX wieku w monarchii habsburskiej nastąpiły korzystne zmiany w zakresie opieki nad zabytkami archeologicznymi. W 1873 roku nadano nowy statut wiedeńskiej Komisji Centralnej i zmieniono jej nazwę na: C. K. Komisia Centralna dla Badania i Konserwacji Zabytków Sztuki i Pomników Historycznych (K. K. Zentralkommission für die Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale). Została ona wówczas podzielona na trzy sekcje, a pierwsza z nich miała się zajmować zabytkami archeologicznymi. Oznaczało to ustanowienie oficjalnych, rządowych struktur konserwatorskich do opieki nad zabytkami archeologicznymi w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Pierwszym konserwatorem zabytków prehistorycznych dla Galicji został Józef Łepkowski. W 1888 roku, niezależnie od wiedeńskiej Komisji Centralnej, na mocy uchwał pierwszego zjazdu konserwatorskiego w Krakowie, utworzono także Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej i Wschodniej.

Rozdział 4. Pod koniec XIX wieku w Krakowie nastąpiła zmiana pokoleniowa – w latach 90. XIX wieku zmarli lub opuścili Kraków niemal wszyscy archeolodzy starszego pokolenia. Po śmierci Łepkowskiego w 1894 roku zakończyła działalność Komisja Archeologiczna Akademii Umiejętności w Krakowie. Nadal prężnie działała natomiast Komisja Antropologiczna. Komisja ta na początku XX wieku przechodziła przeobrażenia, wynikające z postępującej specjalizacji wchodzących w jej skład dyscyplin naukowych. W połowie lat 90. XIX wieku złożona była z dwóch działów – archeologiczno-antropologicznego oraz etnologicznego. W 1908 roku oddzielono archeologię od antropologii. Na początku 1914 roku w ramach Komisji Antropologicznej utworzono także Sekcję Etnologiczną.

Pojawili się nowi badacze. Na przełomie XIX i XX wieku członkami Komisji Antropologicznej AU byli najważniejsi polscy archeolodzy tych czasów – z Krakowa Włodzimierz Demetrykiewicz i Piotr Bieńkowski, a z innych ośrodków Erazm Majewski (twórca muzeum archeologicznego w Warszawie, wydawca i redaktor czasopisma naukowego „Światowit”), Karol Hadaczek (profesor archeologii ze Lwowa), Marian Wawrzeniecki (warszawski archeolog i artysta malarz) i inni.

Z ramienia Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności i dzięki jej subwencjom nadal prowadzono szereg badań archeologicznych. W latach 1894–1914 archeologiczne badania terenowe odbywały się na terenie Galicji Wschodniej i Zachodniej, a także poza jej granicami – na obszarze tzw. Królestwa Kongresowego, Litwy i Wielkiego Księstwa Poznańskiego (właśc. Prowincji Poznańskiej). Zajmowali się nimi archeolodzy krakowscy oraz badacze spoza Krakowa związani z Akademią Umiejętności – Włodzimierz

Demetrykiewicz, częściowo we współpracy z Marianem Wawrzenieckim, w znacznie mniejszym stopniu Julian Talko-Hryncewicz, a także młodszy archeolog Leon Kozłowski, Michał Drewko i geolog Wiktor Kuźniar. Prace terenowe prowadzili również członkowie i współpracownicy Komisji Antropologicznej AU – Bolesław Czapkiewicz, Stanisław Jan Czarnowski i Wandalin Szukiewicz.

W omawianym okresie większość publikacji stanowiły sprawozdania z badań lub informacje o odkryciach wraz z analizą materiałów wykopaliskowych, choć zdarzały się także artykuły omawiające bardziej ogólne zagadnienia, takie jak np. kwestia kopców czy jaskiń na wybranym obszarze. Opublikowano też wtedy syntezę prehistorii Galicji (*Vorgeschichte Galiziens*) autorstwa Włodzimierza Demetrykiewicza.

Badania terenowe i prace studyjne prowadzili także archeolodzy śródziemnomorscy. Na początku XX wieku (w latach 1910–1914) Akademia Umiejętności w Krakowie wzięła udział w ekspedycji badawczej do Egiptu, kierowanej przez austriackiego archeologa Hermana Junkera i zorganizowanej przez wiedeńską Akademię Umiejętności we współpracy z analogiczną instytucją w Pradze. Na przełomie lat 1910 i 1911 pierwszym polskim uczestnikiem tej ekspedycji był Piotr Bieńkowski, który wziął udział w wykopaliskach w El-Kubanije w Dolnej Nubii. Następnie z ramienia krakowskiej Akademii w badaniach uczestniczyli także Karol Hadaczek i Tadeusz Wałek-Czernecki. Zabytki z tych badań znacznie wzbogaciły zbiory Akademii Umiejętności. Na omawiany okres przypadła też działalność pioniera polskiej egiptologii, Tadeusza Smoleńskiego. Jako obywatel Austro-Węgier prowadził w latach 1907–1908 wykopaliska w miejscowościach Szaruna i Gamhud w Egipcie. Jego świetnie zapowiadającą się karierę przerwała przedwczesna śmierć.

Opiekę nad Muzeum Archeologicznym Akademii przejęła Komisja Antropologiczna. Zbiory Muzeum w tym okresie znacząco się wzbogaciły. Duża część nowo uzyskanych zabytków pochodziła z badań finansowanych przez Komisję Antropologiczną, wiele pozyskano też w formie darów. Wśród cennych, uzyskanych w ten sposób kolekcji, znalazły się między innymi zbiory wyrobów krzemiennych pochodzących z badań Zygmunta Glogera i Stanisława Jana Czarnowskiego, a także liczne materiały z wykopalisk prowadzonych przez Mariana Wawrzenieckiego. Pozyskano również dużą kolekcję zabytków kultury trypońskiej z Jaskini Werteba w Bilczu Żółtym, dawny powiat borszczowski na terenie dzisiejszej Ukrainy.

Na przełomie XIX i XX wieku w Krakowie na Uniwersytecie Jagiellońskim powstały dwie nowe katedry archeologii: w 1897 roku Katedra Archeologii Klasycznej dla Piotra Bieńkowskiego i w 1907 roku Katedra Archeologii Prehistorycznej dla Włodzimierza Demetrykiewicza (wykłady prowadził od 1905 roku). Zajęcia Bieńkowskiego obejmowały

zagadnienia związane ze sztuką, kulturą i religią grecką i rzymską, w mniejszym zakresie także etruską. Wykłady Włodzimierza Demetrykiewicza obejmowały prehistorię ziem polskich i Europy od paleolitu do średniowiecza.

Ochroną zabytków archeologicznych zajmowali się nadal – tak jak w poprzednich latach – konserwatorzy i korespondenci wiedeńskiej Komisji Centralnej, zrzeszeni w Gronie Konserwatorów Galicji Zachodniej. W 1912 roku zatwierdzono nowy statut wiedeńskiej Komisji, zwanej odtąd K.K. Zentralkommission für Denkmalpflege. Reforma, zmierzająca do centralizacji systemu konserwatorskiego, była w Galicji krytykowana. Zmiany weszły w życie przed wybuchem pierwszej wojny światowej. Na początku maja 1914 roku ustanowiono w Krakowie Krajowy Urząd Konserwatorski, mający stanowić ekspozyturę wiedeńskiej Komisji Centralnej na Galicję. Pierwszym konserwatorem krajowym został mianowany Tadeusz Szydlowski, późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Krajowy Urząd Konserwatorski miał zastąpić Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej i Wschodniej, stowarzyszenia te nie zawiesiły jednak swojej działalności.

Rozdział 5. Stabilny przez stulecie – od kongresu wiedeńskiego w 1815 roku – świat dziewiętnastowiecznej Europy rozpadł się w wyniku Wielkiej Wojny. Wstrząsy i zawirowania nie ominęły Krakowa. Po wybuchu konfliktu Akademia Umiejętności kontynuowała działalność w ograniczonym zakresie. Na pewien czas Kraków opuściła część badaczy, w tym również najważniejsi archeolodzy. Włodzimierz Demetrykiewicz wyjechał do Wiednia, a stamtąd do Zurychu. Julian Talko-Hryniewicz okres wojny spędził głównie w Rosji, w tym sporo czasu w Finlandii. Miasto opuścił również Piotr Bieńkowski, który przez kilka miesięcy przebywał w Wysokiej, powiat działdowski (wówczas Wittstock bei Reetz), na terenie Prus Zachodnich. On jednak szybko, bo już w 1915 roku, powrócił do Krakowa. Zbiorami Muzeum Archeologicznego Akademii Umiejętności opiekowali się studenci archeologii: Michał Drewko i Włodzimierz Antoniewicz.

Wkrótce po wybuchu wojny pojawił się problem zabezpieczenia stanowisk archeologicznych odkrywanych przy budowie fortyfikacji. M.in. w 1914 roku w Skotnikach pod Krakowem natrafiono na cmentarzysko ciałopalne ludności kultury łużyckiej. W 1917 roku wykopaliska przeprowadził tam Antoniewicz. Badania archeologiczne prowadzono także na wzgórzu wawelskim, gdzie w 1917 roku natrafiono na pozostałości rzymskiej rotundy świętych Feliksa i Adaukta.

Wybuch wojny początkowo sparaliżował działalność dydaktyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wykłady z archeologii klasycznej rozpoczęto już jednak w 1915 roku. Z

powodu nieobecności Demetrykiewicza nie odbywały się natomiast wykłady z archeologii prehistorycznej.

Wraz z końcem Wielkiej Wojny i odzyskaniem przez Polskę niepodległości nastąpił szereg fundamentalnych zmian w organizacji archeologii. Uniwersytet Jagielloński i Polska Akademia Umiejętności kontynuowały swoją działalność, ale w innym systemie prawnym, podlegając władzom warszawskim, a nie wiedeńskim. Na Uniwersytecie Jagiellońskim w pierwszych latach powojennych utworzono Gabinet i Seminarium Archeologii Klasycznej, Zakład Archeologii Przedhistorycznej oraz Muzeum Uniwersyteckie Sztuki i Archeologii. W Polskiej Akademii Umiejętności nadal działała Komisja Antropologiczna, ale w jej prace zaangażowali się – obok dawnych – także nowi badacze. Pojawiały się nowe kierunki badań, nowe koncepcje i idee. Zmiany objęły konserwatorstwo. Przestały działać Grona Konserwatorów Galicji, utworzono za to Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w Warszawie. Uchwalono nowe prawo konserwatorskie. Zmiany były tak wielkie, że dla polskiej, a więc i krakowskiej archeologii rozpoczęła się zupełnie nowa epoka.

Wyniki badań prowadzonych przeze mnie w trakcie pisania monografii przedstawiałam na konferencjach naukowych, także międzynarodowych, w Polsce i za granicą (por. wykaz konferencji). Za szczególnie istotne uważam światowe kongresy Międzynarodowej Unii Nauk Pra- i Protohistorycznych (UISPP). Referaty przedstawiłam na kongresach UISPP we Francji (Paryż 2018), w Maroku (Meknes 2021, wraz z dr D. H. Werrą) i Rumunii (Timisoara 2023, wraz z dr D. H. Werrą). W maju 2024 roku podczas konferencji międzynarodowej „Art Protection in World War I and the Historiographies of Art and Culture in the First Half of the 20th Century”, we Frankfurcie nad Odrą przedstawiłam referat „Protection of the archaeological heritage in Western Galicia during the First World War. Practice and theory of conservation”. Inspirująca była dla mnie także międzynarodowa konferencja z zakresu historii archeologii w Czechach (Ołomuniec 2022), gdzie miałam okazję mówić na temat „Czeskie inspiracje w krakowskiej archeologii XIX wieku”.

Daniel G. 1963. *The idea of prehistory*, Cleveland and New York.

Díaz-Andreu M., Coltofean L. (red.) 2024. *The Oxford Handbook of the History of Archaeology*, Oxford.

Díaz-Andreu M., Champion T. (red.), 2015. *Nationalism and Archaeology in Europe*, Routledge, London and New York.

Kaaser, M.-A. 2008. *On the International Roots of Prehistory*, [w:] T. Murray, Ch. Evans (red.), *Histories of Archaeology. A Reader in the History of Archaeology*, Oxford, s. 378–391.

Lech J. 1992. *Prehistoria i przemiany światopoglądowe w Europie*, „Archeologia Polski” XXXVII/1–2: 265–285.

Sklenář K. 1983. *Archaeology in Central Europe: the First 500 Years*, Leicester.

Trigger B. G. 1989. *A History of Archaeological Thought* Cambridge, Cambridge University Press.

## 4.2. Osiągnięcie naukowe 2

### 4.2.1. Tytuł osiągnięcia naukowego

**„Działalność naukowa wybranych archeologów polskich i ich wkład w rozwój dyscypliny w XIX i XX wieku”**

W historii archeologii zawsze interesowało mnie poznanie wkładu poszczególnych badaczy w rozwój dyscypliny. Tematyką tą – w odniesieniu do dwóch kluczowych postaci polskiej archeologii I połowy XX wieku – zajęłam się w książce *Pan kolega i ja. Korespondencja między prehistorykami Włodzimierzem Demetrykiewiczem i Józefem Kostrzewskim z lat 1913–1933*, Kraków 2019. Omówiłam w niej niezwykle ważny okres tworzenia zrębów organizacyjnych i legislacyjnych archeologii jako dyscypliny naukowej i konserwatorstwa archeologicznego w Polsce. Książka obejmuje lata 1913–1933, a więc czas, w którym miały miejsce wydarzenia kluczowe dla kształtowania się w aspekcie merytorycznym i organizacyjnym archeologii jako dyscypliny naukowej. Kostrzewski i Demetrykiewicz byli nie tylko ich uważnymi i zainteresowanymi obserwatorami, ale brali w nich również aktywny udział i wywierali na nie istotny wpływ. Publikacja pozwala poznać nie tylko wzajemne relacje między badaczami, ale także ich udział w sprawach organizacji nauki (m.in. takiej wagi, jak obsada katedr uniwersyteckich), muzealnictwa i konserwatorstwa archeologicznego w międzywojennej Polsce. W korespondencji poruszane były sprawy dotyczące ich własnej działalności naukowej i muzealnej, co jest tym cenniejsze, że w wielu przypadkach jest to jedyne źródło informacji o sprawach niewzmiankowanych w publikacjach

czy zachowanych sprawozdaniach z działalności. W książce omówione zostały też opinie Kostrzewskiego i Demetrykiewicza o pracach prawie wszystkich ważnych postaci ówczesnego archeologicznego świata – Karola Hadaczka, Erazma Majewskiego, Leona Kozłowskiego, Włodzimierza Antoniewicza, czy Juliana Talko-Hryncewicz, a także opinie o zasadności przyznawanych wówczas nagród naukowych w zakresie archeologii. Ciekawe wątki wiążą się również z udziałem w kongresach międzynarodowych. W książce poruszone zostały zagadnienia kluczowe do poznania dziejów instytucji archeologicznych w Krakowie i Poznaniu – nie tylko w wielkich, ale i w drobnych sprawach. Publikacja, zawierająca korespondencję dwóch pomnikowych postaci polskiej archeologii, wraz z obszernym, krytycznym omówieniem, przedstawia także codzienne problemy, realia pracy i kulisy karier naukowych uczonych działających w I połowie XX wieku i ukazuje mechanizmy zachowań leżących u podstaw późniejszych decyzji o znaczącym i dalekosiężnym wpływie na polską archeologię.

Zagadnienia dotyczące działalności polskich archeologów i ich wkładu w rozwój dyscypliny w XIX i XX wieku poruszałam również w artykułach. Pełny wykaz moich publikacji zamieszczam w załączniku, tu przedstawię jedynie wybrane szesnaście z nich.

Kwestią szczególnie istotną było dla mnie poznanie działań podejmowanych przez archeologów w celu rozpoznania dziedzictwa archeologicznego zarówno w aspekcie chronologicznym, jak i topograficznym, czemu służyły rozliczne badania o różnorodnym charakterze – od rozpoznania powierzchniowego, przez badania sondażowe, aż po kampanie wykopaliskowe. Jak istotny był to proces ilustrują dane – o ile w 1851 roku znano tylko jedno cmentarzysko w okolicach Krakowa, o tyle kilkadziesiąt lat później, w 1925 roku, archeolodzy odnotowali stanowiska archeologiczne aż w jednej czwartej wszystkich miejscowości w promieniu 20 km od Krakowa. O badaniach mających znamiona prac inwentaryzatorskich w zakresie dziedzictwa archeologicznego pisałam w kilku artykułach. Jeden z nich poświęcony jest działaniom Józefa Łepkowskiego w Karpatach. Ważnym aspektem działalności Józefa Łepkowskiego, pierwszego polskiego profesora archeologii, była inwentaryzacja zabytków. Już pod koniec lat 40. XIX wieku uczony podejmował wyprawy mające na celu zbadanie i spisanie zabytków w terenie. Wyjeżdżał m.in. na Sądecczyznę, w okolice Krosna i Jasła, do Wadowic. W późniejszym czasie, podejmując archeologiczne poszukiwania, wyprawiał się także na Pomorze, Litwę i na tereny Królestwa Polskiego. Łepkowski wzywał do podjęcia dużej akcji inwentaryzacji zabytków krajowych. W czasie swoich podróży odnotował kilkanaście stanowisk archeologicznych. Postulował

sporządzenie spisu wszystkich miejscowości, w których znajdowały się zabytki, a także zebranie wiadomości o nich samych oraz zgromadzenie informacji kto i kiedy je opisywał. Zauważał przy tym, że w rozmaitych czasopismach, w monografiach, opisach podróży i w licznych rozproszonych artykułach znajduje się wiele informacji o różnego rodzaju obiektach zabytkowych. Łepkowski sam był autorem szeregu takich publikacji (Woźny 2018b).

Działania mające na celu rozpoznanie i inwentaryzację zabytków archeologicznych podejmowane były także w późniejszym czasie. Na przełomie XIX i XX wieku szeroko rozumiane okolice Tarnobrzegu wzbudzały duże zainteresowanie krakowskich archeologów. W okresie tym odkrywano tam szereg stanowisk archeologicznych (przede wszystkim cmentarzysk kultury łużyckiej), co zachęcało do podejmowania studiów nad pradziejami tych terenów. Pierwszym archeologiem, który z ramienia krakowskich instytucji naukowych podjął badania wykopaliskowe w okolicach Tarnobrzegu był Adam Honory Kirkor. Działający wcześniej w Wilnie, w 1871 roku przybył on do Krakowa, gdzie związał się z Komisjami Antropologiczną i Archeologiczną Akademii Umiejętności w Krakowie. Jako reprezentant tych komisji, w latach 1876, 1880 i 1881 odbył trzy wyprawy naukowe w okolice Tarnobrzegu. Ustalenia, jakie w ich trakcie poczynił, opublikował następnie w wydawanym nakładem Akademii roczniku *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. W tym samym czasie z ramienia krakowskiej Akademii Umiejętności na tereny leżące w widłach Wisły i Sanu wyprawiał się także Teodor Ziemięcki. Przeprowadził on niewielkie wykopaliska w Sieniawie i Leżajsku. Regionowi temu uwagę poświęcił także Włodzimierz Demetrykiewicz. Nie tylko zajmował się on ochroną stanowisk archeologicznych z tych okolic, ale też przeprowadził tam swoje pierwsze badania wykopaliskowe. Demetrykiewicz wielokrotnie wyprawiał się tam na badania, wysyłał tam również swoich uczniów: Michała Drewkę i Leona Kozłowskiego. Stanowiskami archeologicznymi z tego regionu interesowali się także inni badacze, niezwiązani z Krakowem, w tym również amatorzy. Warto też zaznaczyć, że w oparciu o odkrywane tam stanowiska dyskutowano w tym czasie w Galicji Zachodniej na temat teorii i praktyki w zakresie konserwatorstwa archeologicznego (Woźny 2017).

Na początku XX wieku działania o charakterze inwentaryzatorskim podejmowane były przez Mariana Wawrzeckiego. Ten artysta malarz, archeolog i etnograf, urodził się w 1863 roku w Warszawie. Studiował w Szkole Rysunkowej Warszawskiej i w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, pod kierunkiem Władysława Łuszczkiewicza i Jana Matejki. Z zamiłowania był badaczem kultury dawnych Słowian. Archeologią zainteresował się w 1887

roku w czasie pobytu u krewnych w Lelowicach. Swoje pierwsze poszukiwania prowadził w latach 90. XIX wieku. W późniejszym okresie, w trakcie licznych wyjazdów w teren, odkrył wiele stanowisk archeologicznych, w tym jako pierwszy na ziemiach polskich znalezisko z obsydianu. W latach 1907–1911 prowadził wraz z Demetrykiewiczem akcję rozpoznania i inwentaryzacji kurhanów, kopców, grodzisk w południowej Polsce. Ich skomplikowane relacje oraz wzajemny naukowy wpływ opisałam w artykule poświęconym działalności M. Wawrzeckiego w świetle listów do W. Demetrykiewicza (Woźny 2009a).

Innym badaczem, który poświęcił szereg lat swojej działalności rozpoznaniu stanowisk archeologicznych, a konkretnie doprowadzeniu do pełnej inwentaryzacji grodzisk i miejsc umocnionych na ziemiach polskich był Gabriel Leńczyk. Zajmując się jego działalnością, przedstawiłam jego badania (częściowo prowadzone w ramach tzw. akcji milenijnej) na stanowiskach w Tyńcu (Leńczyk odkrył tam m.in. jako pierwszy ślady ceramiki celtyckiej pod Krakowem) i na Wawelu (Woźny 2016; 2024a: 108–111). O działalności badawczej Leńczyka, zwłaszcza w aspekcie rozpoznania grodzisk, pisałam w jednym z rozdziałów książki o historii Muzeum Archeologicznego w Krakowie (Woźny 2025b). Gabriel Leńczyk prowadził badania na wielu stanowiskach. Jednak stosunkowo niewiele ich wyników zostało opublikowanych. Do najważniejszych jego publikacji – oprócz pracy na temat posągu Światowida – należał artykuł *Elementy obronne w miejscach umocnionych*. Stanowił on niewielką część niepublikowanej rozprawy, która była zwieńczeniem jego wieloletniej pracy nad grodziskami. Rozprawa ta była jego opus magnum. Leńczyk starał się udzielić w niej odpowiedzi na pytania kiedy i w jakim celu ludzie zaczęli wznosić sztuczne umocnienia, czy i w jakim stopniu warunki geograficzne i fizjograficzne wpływały na dobór materiału do budowy elementów obronnych, jakie były – w świetle odpowiedzi na wcześniejsze pytania – cechy charakterystyczne umocnień na ziemiach polskich. Efektem jego prac było m.in. opracowanie obszernego katalogu, w którym usystematyzował miejsca obronne dzieląc je na cztery kategorie – grodziska istniejące (78 obiektów), grodziska domniemane (24 obiekty), zabytki nieruchome o nieustalonym przeznaczeniu (21 obiektów) oraz zamki (39 obiektów). Najważniejszy wkład Leńczyka w rozwój archeologii polskiej polegał więc na rozpoznaniu (także w czasie licznych wypraw w teren i badań sondażowych), skatalogowaniu i podjęciu próby datowania grodzisk na ziemiach polskich.

Wyjątkowym projektem naukowym, który wzbudził wielkie zainteresowanie nie tylko na ziemiach polskich, ale w całej XIX-wiecznej Europie, był projekt utworzenia jednolitego

systemu znaków dla określania znalezisk i stanowisk archeologicznych na mapach. Autorami tego projektu byli badacze krakowscy – J. Łepkowski i inni członkowie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W XIX wieku uczeni zajmujący się prehistorią doceniali znaczenie ujęć kartograficznych w prezentacji zagadnień archeologicznych. Mapy archeologiczne powstawały w różnych krajach i obejmowały różne obszary. Przedstawiano na nich rozprzestrzenienie zabytków od epok kamienia do czasów nowożytnych. Z ujęć tych korzystano w publikacjach, demonstrowano je podczas spotkań naukowych, także tych o doniosłym znaczeniu, jakimi były międzynarodowe kongresy antropologii i archeologii. W połowie XIX wieku w Krakowie pojawiła się jednak nowa idea dotycząca kartografii archeologicznej – myśl o stworzeniu systemu znaków, dzięki któremu stałoby się możliwe ujednolicenie map archeologicznych na terenie całej Europy. Projekt opracowany przez polskich uczonych – związanych z Towarzystwem Naukowym Krakowskim – został przedstawiony na Międzynarodowym Kongresie Antropologii i Archeologii Prehistorycznej w Bolonii (1871 r.), gdzie spotkał się z dużym zainteresowaniem. Uczestnicy kongresu powołali specjalną komisję, która miała zająć się jego oceną. System znaków służących do przedstawiania znalezisk archeologicznych, ich datowania i stanu zachowania został (z pewnymi zmianami) przyjęty bardzo szybko – bo już podczas następnego kongresu w Sztokholmie (1874 r.). Dzięki niemu mapy archeologiczne stały się w pełni zrozumiałe dla wszystkich prehistoryków, niezależnie od używanego przez nich języka. Powszechne stosowanie tego systemu stanowiło także krok w stronę syntezy pradziejów Europy. Projekt ten zreformował kartografię archeologiczną nie tylko na ziemiach polskich, ale na całym kontynencie (Woźny 2018c).

Moje zainteresowania koncentrowały się także na działalności konserwatorskiej archeologów i to zarówno w aspekcie praktycznym (badania ratownicze na poszczególnych stanowiskach), jak i teoretycznym (tworzenie struktur instytucjonalnych konserwatorstwa oraz propozycje uregulowań prawnych w tym zakresie). Działalność archeologów w tym obszarze przedstawiłam m.in. w artykułach poświęconych tworzeniu się Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, staraniom o ochronę Kopca Wandy pod Krakowem czy o zabezpieczenie i badania niszczonego grodziska na Zawodziu pod Kaliszem.

W artykule o Gronie Konserwatorów Galicji Zachodniej przedstawiłam początki tego stowarzyszenia – zarysowałam okoliczności jego powstania, a także jego organizacji w pierwszych latach działalności. Związek ten był jednym z dwóch stowarzyszeń utworzonych w Galicji pod koniec XIX wieku przez konserwatorów i korespondentów wiedeńskiej

Cesarsko-Królewskiej Komisji Centralnej dla Badania i Konserwacji Zabytków Sztuki i Pomników Historycznych. Powołano go do istnienia wraz z analogicznym Gronem Konserwatorów Galicji Wschodniej, z myślą o usprawnieniu systemu ochrony zabytków i nadania mu charakteru narodowego. Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej działało w latach 1888–1923. Jego siedzibą był Kraków. Jednymi z głównych założycieli Grona byli archeolodzy – J. Łepkowski i W. Demetrykiewicz. Obaj zajmowali się ochroną zabytków archeologicznych, a samo Grono przez cały okres swojego istnienia odpowiadało za ochronę dziedzictwa archeologicznego w Galicji zachodniej (Woźny 2011).

Opracowywałam też tematy dotyczące ochrony konkretnych stanowisk. Jednym z nich był Kopiec Wandy w Mogile pod Krakowem, obiekt o szczególnym znaczeniu nie tylko z powodu swojego pradziejowego pochodzenia, ale również ze względu na miejsce, jakie od wieków zajmował w polskiej świadomości narodowej i historiografii. Na początku XX wieku Demetrykiewicz, poruszony stanem, w jakim znalazł Kopiec w czasie jednej ze swoich wycieczek, postanowił podjąć działania mające na celu jego ochronę. W toku usilnych starań nie tylko doprowadził do zabezpieczenia kopca, stanowiącego wówczas część fortyfikacji austriackich (został on zamieniony w artyleryjski fort półstały), ale też przeprowadził jego pierwsze badania (Woźny 2009b). Innym stanowiskiem, objętym staraniami konserwatorskimi było grodzisko na Zawodziu w Kaliszu. Grodziskiem tym zainteresowała się Akademia Umiejętności w Krakowie dzięki W. Demetrykiewiczowi, który w 1903 roku zwrócił uwagę na znajdujące się na tzw. Starym Mieście (lub Zawodziu) pod Kaliszem grodzisko zwane „Szwedzkimi okopami”. Dzięki pomocy Alfonsa Parczewskiego, kaliskiego adwokata, historyka i polityka (późniejszego rektora Uniwersytetu Wileńskiego) oraz księży, a zarazem działaczy społecznych – Jana Nepomucena Sobczyńskiego, proboszcza w parafii św. Mikołaja i kanonika Józefa Bronisława Szafnickiego, przeprowadził niewielkie badania sondażowe w północno-wschodniej części grodziska, gdzie natrafił m.in. na relikty romańskiej kolegiaty pod wezwaniem św. Pawła, ufundowanej przez księcia Mieszka III Starego. W 1904 roku na posiedzeniach Komisji Antropologicznej oraz Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności postulował podjęcie dalszych badań pod auspicjami Akademii. Delegowana wtedy przez Akademię Umiejętności ekspedycja naukowa miała rozpocząć systematyczne wykopaliska wiosną 1904 roku. Badania te, z obawy przed interwencją Carskiej Komisji Archeologicznej w Petersburgu i ze względu na brak funduszy nie zostały jednak zrealizowane. Sprawa badań na Zawodziu odżyła po kilkunastu latach, już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W 1920 roku pracujący w Archiwum Państwowym

w Kaliszu historyk i archiwista Leon Białkowski, po zapoznaniu się ze stanem grodziska, napisał w jego sprawie alarmujący memoriał do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Ministerstwo to zwróciło się do Polskiej Akademii Umiejętności z prośbą o wydanie opinii na temat przedstawionych przez niego postulatów. Akademia poparła apel wystosowany przez Leona Białkowskiego. Podkreślała, że grodzisko w najwyższym stopniu zasługiwało na ochronę i na przeprowadzenie na jego terenie szczegółowych badań, gotowa była także objąć kierownictwo wyprawy naukowej. Badaniami na grodzisku zainteresowało się także Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Prehistorycznych. Przeprowadzenie wykopalisk, ze względu na ich ogromny koszt, natrafiło jednak na trudności i ostatecznie w dwudziestoleciu międzywojennym nie zostały one podjęte. Badania grodziska na Zawodziu, w których już jednak Akademia nie brała udziału, rozpoczęto dopiero w latach 50. XX wieku (Woźny 2013a).

Rozwój dyscypliny nie byłby możliwy bez zaplecza i umocowania instytucjonalnego. W moich pracach zajmowałam się także procesem instytucjonalizacji archeologii i wkładzie w ten proces poszczególnych badaczy. Szczególną postacią w tym zakresie był Józef Łepkowski, twórca pierwszej polskiej katedry archeologii. Zagadnieniu początków polskiej archeologii uniwersyteckiej i nieodłącznie związanej z nimi postaci Łepkowskiego poświęciłam jeden ze swoich artykułów (Woźny 2024b). W drugiej połowie XIX wieku archeologia, znajdując początkowo zarówno w Europie, jak i poza nią oparcie w towarzystwach naukowych, zaczęła uzyskiwać status dyscypliny uniwersyteckiej. W monarchii habsburskiej jej pierwsze katedry powstały na Uniwersytecie Wiedeńskim i na Uniwersytecie Karola w Pradze. Pierwsza (choć jeszcze nie stała) polska katedra archeologii powstała w 1866 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim. W programie jej działalności znajdowała się archeologia w ujęciu romantycznym, wyrastająca ze starożytnictwa i historii sztuki. Kierujący nią Józef Łepkowski, obok archeologii pradziejowej poruszał w swoich wykładach zagadnienia dotyczące historii sztuki, nauk pomocniczych historii, muzealnictwa i opieki nad zabytkami. Utworzenie tej katedry wymagało wielu starań, formalnych i nieformalnych zabiegów, a także sprzyjającego klimatu politycznego, jako że archeologia wiązana była wówczas z kwestiami narodowymi. W artykule ukazałam proces zdobywania na ziemiach polskich przez tę młodą wówczas naukę statusu dyscypliny uniwersyteckiej. Omówiłam zatem nie tylko starania o uzyskanie przez archeologię pełnoprawnego miejsca na uniwersytetach, ale również wcześniejsze poczynania naukowe i konserwatorskie Łepkowskiego oraz jego działalność dydaktyczną w latach późniejszych – od utworzenia dla

niego stałej katedry w latach 70. XIX wieku do śmierci w 1894 roku. Wielką zasługą Łepkowskiego było także stworzenie na Uniwersytecie Jagiellońskim zaplecza dydaktycznego w postaci Gabinetu Archeologicznego.

Niezwykle interesującą postacią w dziejach polskiej archeologii był Leon Kozłowski. O ile jednak w literaturze naukowej dobrze znana była jego wcześniejsza i późniejsza działalność, stosunkowo niewiele pisano o okresie krakowskim, obejmującym aż dziesięć lat jego życia. Dostęp do przechowywanych w Krakowie, a nieznanych szerzej źródeł zachęcił mnie do napisania artykułu na ten temat. Leon Kozłowski, znakomity prehistoryk, a zarazem żołnierz i polityk, od początku studiów do uzyskania habilitacji związany był z Krakowem. Na Uniwersytecie Jagiellońskim studiował nauki przyrodnicze, a następnie archeologię, tam też uzyskał habilitację. Był nieformalnym asystentem w Muzeum Archeologicznym Akademii Umiejętności w Krakowie. Delegowany przez Akademię badał cmentarzyska łużyckie w okolicach Tarnobrzegu, prowadził prace na stanowisku paleolitycznym w Jaksicach, badania grobowców megalitycznych na Kujawach oraz stanowiska w Jaskini Mamutowej na Jurze Krakowskiej. Podczas zorganizowanej przez Roberta Rudolfa Schmidta z Tybingi wyprawy badawczej na Krym i Kaukaz gromadził zbiory dla Muzeum Akademii Umiejętności. Okres jego naukowych związków z Krakowem objął także lata Wielkiej Wojny. Brał wówczas udział w walkach Legionów i prowadził działalność niepodległościową. W międzyczasie napisał w Warszawie dysertację doktorską na podstawie zbiorów Muzeum Erazma Majewskiego, którą obronił w Tybindze. Po uzyskaniu habilitacji na UJ i objęciu katedry archeologii we Lwowie jego kontakty z Uniwersytetem Jagiellońskim i Akademią Umiejętności ustały. Dopiero w 1935 roku został wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności (Woźny 2021).

Rozwój dyscypliny nie byłby możliwy bez utworzenia wyspecjalizowanych instytucji gromadzących, udostępniających i publikujących źródła archeologiczne. Jak już wspomniano, zanim archeologia stała się dyscypliną uniwersytecką, oparcie dawały jej towarzystwa naukowe i początkowo to w ich ramach działali archeolodzy prowadzący badania terenowe. W ich strukturach powstawały też muzea. Początki polskich muzeów archeologicznych i rola, jaką w ich zakładaniu, organizacji i działalności odegrali badacze z Wilna, Poznania, Warszawy, Krakowa i Lwowa również były przedmiotem moich studiów (Woźny 2024c). Zajmowała mnie działalność archeologów w zakresie muzealnictwa i konserwatorstwa archeologicznego w XIX i XX wieku. Ponownie zwróciłam uwagę na Józefa Łepkowskiego. W ciągu wielu lat naukowej działalności opiekował się on zbiorami kilku instytucji.

Sprawował pieczę nad zabytkami sztuki i archeologii należącymi do Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (później Akademii Umiejętności), Uniwersytetu Jagiellońskiego i książąt Czartoryskich. Dla krakowskich instytucji pozyskał liczne obiekty. W moich pracach zajęłam się także przestudiowaniem, na przykładzie dziewiętnastowiecznych kolekcji Karola Rogawskiego i Bolesława Podczaszyńskiego, sposobów, za pomocą których Łepkowski zdobywał zabytki dla instytucji, z którymi współpracował. Nakłoniony przez Łepkowskiego Rogawski ofiarował księgozbiór, zabytki archeologiczne i dzieła sztuki Uniwersytetowi Jagiellońskiemu i książętom Czartoryskim. Wspecjalizowana część zbiorów Podczaszyńskiego – zabytki archeologiczne wraz z notatkami dotyczącymi znalezisk pradziejowych z obszaru ziem dawnej Rzeczypospolitej – dzięki staraniom Łepkowskiego została zakupiona przez Akademię Umiejętności. Oba te przypadki ilustrują typowe zabiegi podejmowane przez Łepkowskiego w celu wzbogacenia krakowskich zbiorów. W studiach nad tworzeniem muzealnych kolekcji zajmowano się dotychczas instytucjami i darczyńcami, nie zwracano natomiast uwagi na rolę pośredniczących między nimi osób. Zwykle, choć nie zawsze, bywali nimi opiekunowie zbiorów. Pozostając w cieniu podejmowali szereg różnorodnych, formalnych i nieformalnych działań mających na celu pozyskanie zbiorów. Przykład Łepkowskiego pokazuje, jak wiele osobistego zaangażowania, a także cierpliwości, konsekwencji i dyplomacji wymagały takie zabiegi. Rola pośredników nadal pozostaje nierozpoznana w literaturze naukowej, choć przypadek Łepkowskiego pokazuje, że mogła mieć ona kluczowe znaczenie w budowie muzealnych kolekcji, także archeologicznych (Woźny 2022).

Postacią szczególną w dziejach polskiej archeologii był także Tadeusz Reyman, dyrektor krakowskiego muzeum archeologicznego, który jako pierwszy w Polsce uzyskał habilitację z muzealnictwa archeologicznego. Jego działalności poświęciłam dwa artykuły (Woźny 2013b; 2015). Reyman był jedną z najważniejszych postaci krakowskiego środowiska archeologicznego połowy XX wieku. Od początku swojej kariery naukowej i zawodowej związany był z Krakowem. Pracował jako asystent w Zakładzie Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz, równolegle, jako kustosz w Muzeum Archeologicznym Polskiej Akademii Umiejętności. Był wytrawnym pracownikiem muzealnym – już przed II wojną światową, w ciągu kilkunastu lat pracy w Muzeum, przeprowadził akcję porządkowania i inwentaryzowania zbiorów, zorganizował nową wystawę stałą, a także znakomicie działającą pracownię konserwacji zabytków. Był także doświadczonym badaczem terenowym – prace podjęte przez niego w Tropiszowie,

Pobiedniku Wielkim i Igołomi (obecnie powiat krakowski), w rejonie słabo wówczas rozpoznany pod względem archeologicznym, zaowocowały odkryciem ośrodka produkcji garncarskiej z okresu rzymskiego. Przez całe zawodowe życie związany był z Muzeum Archeologicznym PAU, którego został trzecim (po Gotfrydzie Ossowskim i Włodzimierzu Demetrykiewiczem) dyrektorem. Pozyskał dla Muzeum nową siedzibę – znajdujący się w ścisłym centrum Krakowa powięzienny kompleks tzw. gmachów św. Michała, uzyskując tym samym szersze perspektywy działania dla tej placówki. Ważnym nurtem jego działalności była praca dydaktyczna, prowadzona w Uniwersytecie Jagiellońskim i Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie.

W wymienionych powyżej publikacjach przedstawiłam różne aspekty działalności ośmiu archeologów – Józefa Łepkowskiego, Adama H. Kirkora, Włodzimierza Demetrykiewicza, Mariana Wawrzenieckiego, Józefa Kostrzewskiego, Leona Kozłowskiego, Gabriela Leńczyka i Tadeusza Reymana – w okresie od połowy XIX do połowy XX wieku. Wykazałam ich znaczący wkład w rozwój polskiej archeologii zarówno w zakresie badań archeologicznych (teoretycznych i terenowych), jak i inwentaryzacyjnych (rozpoznanie szeregu nieznanymi wcześniej stanowisk archeologicznych). Przedstawiłam ich wkład w konserwatorstwo, a także w tworzenie zrębów instytucjonalnych (uniwersyteckich, muzealnych) archeologii. Wykazałam też wkład w dyscyplinę w szerszym, europejskim wymiarze, poprzez zaprezentowanie przyjętego podczas międzynarodowych kongresów antropologiczno-archeologicznych systemu znaków do map archeologicznych.

Ważnym aspektem wszystkich publikacji, zgłoszonych przeze mnie jako Osiągnięcie 2 w postępowaniu habilitacyjnym, jest szerokie i dogłębne wykorzystanie różnorodnych, w dużej mierze niewykorzystanych wcześniej źródeł archiwalnych. Moim osiągnięciem jest zatem również – dzięki wykorzystaniu tych materiałów – wprowadzenie do obiegu naukowego nowych, nieznanymi wcześniej zagadnień.

Woźny M. 2009a. Działalność Mariana Wawrzenieckiego (1863-1943) w świetle listów do Włodzimierza Demetrykiewicza z lat 1900-1911, „Materiały Archeologiczne” 37, s. 153-175.

Woźny M. 2009b. Starania Włodzimierza Demetrykiewicza o konserwację Kopca Wandy w Mogile pod Krakowem w latach 1908-1914, „Materiały Archeologiczne” 37, s. 177-186.

Woźny M. 2011. Początki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w świetle krakowskich materiałów, *Rocznik Krakowski* 77, s. 77-88.

Woźny M. 2013a. *Starania Akademii Umiejętności w Krakowie o przeprowadzenie badań grodziska na Zawodziu w Kaliszu w latach 1903–1922*, *Materiały Archeologiczne* 39, s. 195-209.

Woźny M. 2013b. W nurcie przemian. Poszukiwanie siedziby dla krakowskiego Muzeum Archeologicznego w latach 1948-1954, *Rocznik Krakowski* 79: 2013, s. 181-196.

Woźny M. 2015. Tadeusz Reyman (1899-1955) – żołnierz i muzealnik. Ciekawe życie w niespokojnych czasach, *Materiały Archeologiczne* XL: 2015, s. 255-269.

Woźny M. 2017. *Tarnobrzeg–Mielec–Leżajsk–Nisko w poczynaniach krakowskich archeologów przełomu XIX i XX wieku*, [w:] M. Kuraś (red.), *Archeologia Kotliny Sandomierskiej II*, Stalowa Wola, s. 546–563.

Woźny M. 2016. Milenijne badania Gabriela Leńczyka (1885-1977) w Tyńcu, [w:] B. Chudzińska, M. Wojenka, M. Wołoszyn (red.), *Od Bachorza do Światowita ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu archeologicznym, historycznym i językoznawczym. Studia źródłoznawcze dedykowane Profesorowi Michałowi Parczewskiemu w 70-tą rocznicę urodzin*, Kraków-Rzeszów 2016, s. 773–781.

Woźny M. 2018b. Karpackie podróże badawcze Józefa Łepkowskiego, w: *Górale Babiogórscy w badaniach XIX-wiecznych naukowców i podróżników*, pod. red. K. Słabosz-Palacz, Zawoja 2018, s. 79–92.

Woźny M. 2018c. *Towards a common language: the plan to standardise symbols on archaeological maps in 19th-century Europe*, [w:] D. H. Werra and M. Woźny (red.), *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, Archaeopress, Oxford 2018, s. 363–371.

Woźny M. 2021. *Leon Kozłowski (1892-1944) – krakowski etap życia naukowca, żołnierza, polityka*, *Przegląd Archeologiczny* 69, s. 243-278.

Woźny M. 2022. *Rola Józefa Łepkowskiego w pozyskaniu dla krakowskich instytucji zbiorów Karola Rogawskiego i Bolesława Podczaszyńskiego*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 67/4, s. 79–93.

Woźny M. 2024a. *Wawel i początki krakowskiej archeologii*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Mój Wawel, Nasz Wawel*, Kraków, Wydawnictwo Universitas, s. 103-114.

Woźny M. 2024b. Józef Łepkowski (1826–1894) i początki polskiej archeologii uniwersyteckiej, *Archeologia Polski* 69, s. 205–238.

Woźny M. 2024c. *The beginnings of Polish archaeological museums in the 19th century*. *Sprawozdania Archeologiczne* 76 (1), 33–52. <https://doi.org/10.23858/SA/76.2024.1.3596>

Woźny M. 2025b. *Gabriela Leńczyka badania grodzisk i miejsc umocnionych*, [w:] J. Górski, M. Woźny (red.), *Krakowskie Muzeum Archeologiczne w latach 1850–2025*, Kraków, s. 213-228.

Zagadnienia dotyczące działalności naukowej archeologów polskich i ich wkładu w rozwój dyscypliny w XIX i XX wieku przedstawiałam podczas konferencji w Polsce i za granicą (pełny wykaz wygłoszonych referatów w załączniku). Tu chciałabym wspomnieć przede wszystkim o referatach wygłoszonych na międzynarodowych konferencjach z zakresu historii archeologii odbywających się na Ukrainie (Lwów, Kijów 2011, 2015, 2023) oraz w Polsce (Kraków 2024). O badaniach polskich historyków archeologii mówiłam natomiast w referatach na konferencjach Komisji Historii Archeologii Międzynarodowej Unii Nauk Pra- i Protohistorycznych (UISPP) w Rzymie w 2019 roku (referat *New branch of science or just subsidiary discipline? – History of archaeology in Poland*) oraz podczas sympozjum online w 2022 roku (referat – *History of archaeology in Poland today*).

### 4.3. Inne osiągnięcia

W latach 2011–2014 odbyłam kilkadziesiąt spotkań z prof. Janem Machnikiem z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, przeprowadzając z nim wywiad rzekę na temat jego życia i działalności naukowej. Efektem tych rozmów jest publikacja książkowa *Między pokoleniami. Z Profesorem Janem Machnikiem rozmawia Marzena Woźny*, Wydanie I: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014 r. Wydanie II (poszerzone): Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2018 r.

W 2018 roku opublikowałam książkę: *Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937). Prehistoryk z przełomu wieków*, Kraków 2018, wyd. Polska Akademia Umiejętności i Muzeum Archeologiczne w Krakowie. Monografia ta powstała na bazie mojej rozprawy doktorskiej i przedstawia sylwetkę najważniejszego polskiego prehistoryka przełomu XIX i XX wieku. Aktywność W. Demetrykiewicza przejawiała się na wielu płaszczyznach. Godne podkreślenia są badania terenowe, publikacje, prace koncepcyjne, działalność dydaktyczna, teoria i praktyka konserwatorstwa, udział w ówczesnych forach naukowych. Demetrykiewicz był pierwszym polskim badaczem, który użył pojęcia kultury archeologicznej. Jego przemyślenia, oparte na analizie materiałów pozyskanych podczas badań terenowych lub zdeponowanych w muzeach, cechowały się przenikliwością wykraczającą ponad ówczesne standardy, trafnością i zadziwiającą czasami aktualnością. Przykładem uznanie prób wyjaśniania kwestii etnicznych w pradziejach w oparciu o słabe podstawy źródłowe i modną wówczas antropologię „fizyczną” za przedwczesne. Z dużą przenikliwością rekonstruował prehistorię ziem polskich, ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, na podstawie niewielkiej liczby dostępnych wówczas nauce źródeł archeologicznych. Nie do przecenienia jest także wkład W. Demetrykiewicza w rozwój dyscypliny także w aspekcie organizacyjnym. Był także praktykiem i teoretykiem konserwatorstwa, którego poglądy i doświadczenia w znaczący sposób wpłynęły na kształt konserwatorstwa archeologicznego w niepodległej Polsce.

W latach 2017–2023 brałam udział jako wykonawca w projekcie badawczym Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego (1801–1927). Dokumentacja i naukowe opracowanie narodowych, imperialnych, etnicznych, regionalnych syntez ilustracyjnych dziedzictwa kulturowego ziem dawnej Rzeczypospolitej”, nr 11H 16 0087 84. W ramach tego projektu wygłaszałam referaty na konferencjach polskich i zagranicznych, przeprowadziłam kwerendy w archiwach w Petersburgu, Wiedniu, Warszawie

i w Krakowie, opublikowałam szereg artykułów naukowych, byłam współautorką (wraz z E. Manikowską, A. Fedorowicz-Jackowską, K. Kłudkiewicz i W. Walanusem) monografii *Porządek dziedzictwa. Polskie pojęcia i wyobrażenia*. Publikowałam też na stronie projektu – visualheritage.eu – teksty poświęcone archeologii i dającym jej oparcie instytucjom w XIX wieku (szerszej w pkt. 6.3).

Łącznie jestem autorką lub współautorką pięciu książek oraz 71 artykułów w czasopiśmie naukowych lub rozdziałów w pracach zbiorowych (wykaz publikacji w zał.). Wygłosiłam też łącznie 51 referatów na konferencjach naukowych.

## **5. INFORMACJA O WYKAZYWANIU SIĘ ISTOTNĄ AKTYWNOŚCIĄ NAUKOWĄ ALBO ARTYSTYCZNĄ REALIZOWANĄ W WIĘCEJ NIŻ JEDNEJ UCZELNI, INSTYTUCJI NAUKOWEJ LUB INSTYTUCJI KULTURY, W SZCZEGÓLNOŚCI ZAGRANICZNEJ.**

Poza moją macierzystą instytucją, którą jest Muzeum Archeologiczne w Krakowie, wykazywałam się aktywnością naukową w następujących instytucjach naukowych i kulturalnych.

### **1. National Museum of Archeology, Valetta, Malta.**

W dniach 1–27.11.2015 odbyłam staż w The National Museum of Archaeology – placówce znajdującej się w strukturach Heritage Malta, instytucji sprawującej opiekę nad muzeami, ochroną zabytków i dziedzictwem kulturalnym na Malcie. The National Museum of Archaeology, Malta jest placówką prowadzącą szeroką działalność wystawienniczą, naukową i edukacyjną w zakresie archeologii. W czasie stażu zapoznałam się z całościową działalnością i organizacją tej instytucji i jej poszczególnych działów – zwłaszcza archiwum naukowym. Zajmowałam się tam opracowywaniem dokumentacji archiwalnej Muzeum, dotyczącej historii tej instytucji, a także prowadzonych przez nią badań archeologicznych (głównie świątyń megalitycznych) z XIX i XX wieku. Mój pobyt zaowocował w późniejszym czasie studyjnym pobytem dyrektora the National Museum of Archaeology, pani Sharon Sultany, w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, a także współpracą z Malta College of

Arts, Science and Technology, z ramienia której dwóch studentów odbywało pod moim kierunkiem staż w Muzeum Archeologicznym w Krakowie w ramach programu Erasmus + w roku 2019.

## **2. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk**

W 2014 roku wzięłam udział w prowadzonych przez Oddział Archeologii Gór i Wyżyn IAE PAN w Krakowie badaniach archeologiczno-ekshumacyjnych w Krakowie-Gliniku, przy ul. Wąwozowej (cmentarz ofiar z okresu II wojny światowej). W ramach tego projektu przeprowadziłam badania historyczno-archiwalne, wyprzedzające badania archeologiczne.

W ramach współpracy z Instytutem od 2020 roku współredaguję (jako wicedaktor) czasopismo *Archaeologia Polona*. Czasopismo to, wydawane przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN, indeksowane jest w bazach takich jak Scopus, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), DOAJ (Directory of Open Access Journals), Index Copernicus, EBSCO i punktowane przez Ministerstwo Nauki i Wyższej Edukacji.

Wraz z dr Dagmarą H. Werrą z IAE PAN redagowałam książkę jubileuszową dla prof. Jacka Lecha *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, która została opublikowana w 2018 roku w Oksfordzie, w wydawnictwie Archaeopress: Publishers of Academic Archaeology. Książka zawiera 47 artykułów w języku angielskim, a większość autorów stanowili badacze spoza Polski, z wielu krajów europejskich.

W roku 2019 wraz z dr Dagmarą H. Werrą i dr Zbigniewem Kubiątkowskim przygotowałam wystawę „Zawód archeolog od A do Z”, eksponowaną w Instytucie Archeologii i Etnologii w Warszawie, a następnie w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

W 2024 roku w ramach współpracy z Instytutem wykonałam prace redakcyjne książki prof. Władysława Łosińskiego „Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Świelubiu pod Kołobrzegiem”.

## **3. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk**

W latach 2017–2023 w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk brałam udział jako wykonawca w projekcie badawczym Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego (1801–1927). Dokumentacja i naukowe opracowanie

narodowych, imperialnych, etnicznych, regionalnych syntez ilustracyjnych dziedzictwa kulturowego ziem dawnej Rzeczypospolitej”, nr 11H 16 0087 84. O efektach tej współpracy napisałam w punkcie 4.3.

#### **4. Ponadto realizowałam pobyty badawcze w kraju i zagranicą.**

**Lwów**, V 2011 r. i X 2015. Tygodniowe wyjazdy studyjne o charakterze naukowym (udział w konferencji i kwerendy w Państwowym Narodowym Archiwum Ukrainy i w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka – Oddział Rękopisów).

**Petersburg**, VI 2019 r. Dwutygodniowy wyjazd studyjny o charakterze naukowym (kwerenda w Instytucie Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk oraz w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej).

**Wiedeń**. VII 2023 r. Tygodniowy wyjazd studyjny o charakterze naukowym (kwerendy w Österreichisches Staatsarchiv i w Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften).

**Warszawa**. IV 2022 r. Tygodniowy wyjazd studyjny o charakterze naukowym (kwerendy w Archiwum Akt Dawnych i Archiwum Akt Nowych).

## **6. INFORMACJA O OSIĄGNIĘCIACH DYDAKTYCZNYCH, ORGANIZACYJNYCH ORAZ POPULARYZUJĄCYCH NAUKĘ**

### **6.1. Działalność dydaktyczna**

W ramach działalności dydaktycznej sprawowałam merytoryczną opiekę nad studentami, odbywającymi praktyki studenckie w Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie w latach 2010–2019. W czasie miesięcznych praktyk zapoznawali się oni ze specyfiką działalności archiwów archeologicznych. Praktyki odbywali studenci z Uniwersytetu Jagiellońskiego (Instytut Historii; Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu), z Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie (Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego). Ponadto w 2019 roku dwóch studentów z Malta College of Arts, Science and Technology odbywało pod moim kierunkiem staż w Muzeum Archeologicznym w Krakowie w ramach programu Erasmus +.

## 6.2. Działalność organizacyjna

Brałam aktywny udział w organizacji trzech konferencji naukowych, w tym jednej o zasięgu międzynarodowym

1. II Seminarium Krzemionkowskie w dn. 23–25 III 2018 (por. pkt. III.10.2)
2. Konferencja: *UCZEŃ W MUZEUM W NOWYM SYSTEMIE EDUKACJI* – 26 listopada 2018, organizowana przez Stowarzyszenie Muzealników Polskich.
3. XI Międzynarodowa Konferencja Naukowa *HISTORIA ARCHEOLOGII: ZABYTKI I NARRACJE. PAMIĘCI PROFESORA JANA MACHNIKA (1930–2023)*, która odbyła się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie w dn. 3–4 października 2024 r.  
Pełniona funkcja – organizator, z ramienia Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

Za szczególnie ważną uważam konferencję XI Międzynarodowa Konferencja Naukowa *HISTORIA ARCHEOLOGII: ZABYTKI I NARRACJE. PAMIĘCI PROFESORA JANA MACHNIKA (1930–2023)*, w Krakowie. Wraz z badaczkami z Ukrainy (dr hab. Natalią Bulyk z Instytutu Ukrainoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy i dr Anną Yanenko, z Muzeum Narodowego “Lawra Kijowsko-Pieczerska”) zorganizowałyśmy ją z ramienia Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Krypjakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie, Muzeum Narodowego “Lawra Kijowsko-Pieczerska” w Kijowie oraz Związku Archeologów Ukrainy. Konferencja poświęcona była historii archeologii polskiej i ukraińskiej. W jej trakcie, w ramach czterech paneli, przedstawiane były zagadnienia takie jak: Odkrywcy i badacze; Narracje: między nauką, ideologią i pamięcią; Wiktor Pietrow (Domontowycz) i jego spuścizna oraz Kolekcje archeologiczne i zabytki w czasach pokoju i wojny. Z powodu wojny na Ukrainie, konferencja miała charakter hybrydowy i część prelegentów ukraińskich wygłosiła swoje referaty online. Łącznie 36 prelegentów wygłosiło 22 referaty.

Ponadto, od 2018 roku jestem czynnym członkiem History of Archaeology Commission of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences (UISPP). Od 2023 roku działam jako wiceprezydentka tej komisji (<https://uispp.net/en/commissions/history-archaeology>). Pełniąc tę funkcję także wykonuję szereg działań o charakterze organizacyjnym (współpraca z władzami UISPP, odbywanie posiedzeń władz komisji, organizowanie posiedzeń Komisji i wydarzeń odbywających się pod

jej auspicjami, takich jak cykliczne spotkania naukowe historyków archeologii online, kontakty z kandydatami na członków Komisji).

### 6.3. Działalność popularyzująca naukę

Brałam udział w realizowanym przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie projekcie digitalizacyjnym Archeologiczny Atlas Małopolski. W wyniku tego projektu powstał popularnonaukowy portal stanowiący skarbnicę wiedzy o pradziejach i wczesnym średniowieczu Małopolski (ArcheoAtlas: <https://archeologicznyatlas.pl/pl>). Zaprezentowano w nim informacje o blisko 400 wybranych stanowiskach i zabytkach odkrytych w ich obrębie. Wśród nich znalazło się także 6000 stron dokumentów archiwalnych dotyczących małopolskiej archeologii.

W roku 2019 wraz z dr Dagmarą H. Werrą i dr Zbigniewem Kubiątkowskim przygotowałam wystawę „Zawód archeolog od A do Z”, eksponowaną w Instytucie Archeologii i Etnologii w Warszawie, a następnie w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. Obecnie opracowuję scenariusz wystawy stałej poświęconej historii Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Wystawa ta będzie eksponowana w gmachu Muzeum po zakończeniu jego trwającego obecnie remontu. Byłam też autorką wystawy poświęconej fałszerstwom archeologicznym z Doliny Mnikowskiej pod Krakowem, udostępnianej w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

Jestem autorką kilkunastu artykułów opublikowanych na stronie internetowej [www.visualheritage.eu](http://www.visualheritage.eu) powstałej w ramach projektu NPRH. Hasła dotyczyły m.in.:

- Muzeum Archeologicznego TNK i AU (<http://visualheritage.eu/en/portfolio/muzeum-archeologiczne-towarzystwa-naukowego-krakowskiego-i-akademii-umiejetnosci/>);

- badań archeologicznych w jaskiniach galicyjskich

<http://visualheritage.eu/portfolio/badania-jaskini-w-kopie-magury-w-tatrach-na-poczatku-xx-wieku/>

<http://visualheritage.eu/portfolio/the-cracows-academy-of-learnings-research-on-caves/>

- historii Gabinetu Archeologicznego UJ

<http://visualheritage.eu/portfolio/the-archaeological-cabinet-of-the-jagiellonian-university/>

- mapy archeologicznej J. Łepkowskiego

<http://visualheritage.eu/portfolio/jozef-lepkowskis-archaeological-map-of-the-vistula-basin/>

– badań archeologicznych na terenie wschodniej Galicji

<http://visualheritage.eu/portfolio/poszukiwania-archeologiczne-wlodzimierza-demetrykiewicza-na-terenie-wschodniej-galicji/>

<http://visualheritage.eu/portfolio/badania-akademii-umiejtnosci-w-bilczu-zlotym-d-pow-borszczow/>

– inwentaryzacji zabytków

<http://visualheritage.eu/portfolio/xix-wieczne-instrukcje-inwentaryzacji-zabytkow-w-europie-srodkowo-wschodniej/>

<http://visualheritage.eu/portfolio/wspolpraca-wlodzimierza-demetrykiewicza-i-mariana-wawrzynieckiego-przy-inwentaryzacji-grodzisk-galicyjskich-w-latach-1907-1911/>

– definicji archeologii i zabytków archeologicznych w XIX wieku

<http://visualheritage.eu/portfolio/znaleziska-archeologiczne-wykopaliska/>

<http://visualheritage.eu/portfolio/starozytnosci-archeologia-prehistoria/>

oraz innych zagadnień.

Większość moich publikacji naukowych udostępniam na platformie academia.edu (<https://mkrakow.academia.edu/MarzenaWo%C5%BAny>), a w mniejszym stopniu także na researchgate.net

(<https://www.researchgate.net/search/publication?q=marzena%20wo%C5%BAny>).

Działalność dotyczącą historii archeologii przedstawiam również na stronie History of Archaeology Commission UISPP (<https://histarcho.hypotheses.org/240>).

Na portalu Youtube, na kanale *Poza kontekstem* poświęconym popularyzacji archeologii ukazał się film, w którym przedstawiłam moje prace i książki z dziedziny historii archeologii – <https://www.youtube.com/watch?v=d--dhQslg5A&t=5s>

Ponadto od początku mojej pracy w Muzeum Archeologicznym w Krakowie (od 2003 r.) co roku biorę aktywny udział w imprezach popularyzujących archeologię, takich jak Noc Muzeów, Dzień Otwartych Drzwi Muzeów Krakowskich, Piknik Archeologiczny. Wygłaszałam też w Muzeum prelekcje dla szerszej publiczności na temat historii archeologii.

#### 6.4. Nagrody

**Nagroda naukowa Wydziału I Nauk Humanistycznych i Społecznych Polskiej Akademii Nauk** w dziedzinie historii kultury przyznana mi w dn. 28 listopada 2024 roku za monografię „Porządek dziedzictwa w XIX wieku. Polskie pojęcia i wyobrażenia”, Warszawa 2023.

**Nagroda naukowa Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk** przyznana mi w dn. 4 października 2024 roku za wybitne osiągnięcie w naukach o sztuce za rok 2023, za monografię „Porządek dziedzictwa w XIX wieku. Polskie pojęcia i wyobrażenia”, Warszawa 2023.

Kopie dyplomów w załączniku.

.....

(podpis wnioskodawcy)